

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: Informační studia a knihovnictví

Obor: Knižní kultura

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. Eduardo Fernández Couceiro

Pronikání humanismu a renesance do české knižní kultury

Humanism and the Renaissance in Czech Print Culture

Školitel: doc. PhDr. Petr Voit, CSc.

2018

0. Úvod

Když jsme se zhruba před deseti lety zabývali činností pražského tiskaře a literáta Mikuláše Konáče z Hodíškova, ukázalo se mimo jiné, že česká sekundární bibliografie pracovala s pojmem renesance obecně velmi vágně, což jí umožnilo do něj zahrnout celou písemnou produkci jednotlivých reformačních směrů, které v tu dobu v českých zemích existovaly. Navíc se překvapivě ukázalo, že bylo stále platné hodnocení humanismu a renesance, ke kterému dospěla marxistická poválečná literární věda (Josef Hrabák, Milan Kopecký, Emil Pražák, Eduard Petruš atd.) na základě tří hodnotících dichotomií: reformační směřování je hodnotnější než katolické, měšťanské ukotvení je přínosnější než šlechtické a jazykově české podání je demokratičtější než latinské. Po konzultaci se školitelem doc. Petrem Voitem jsme se domluvili na tom, že by bylo třeba předložit obecný, komplexní a interdisciplinární pohled na pronikání humanismu a renesance do české knižní kultury, a tím kriticky revidovat zastaralé vědecké názory.

1. Ideové a metodologické proměny výzkumu české renesance a humanismu

Česká literární historiografie se v bádání o humanismu a renesanci nedokázala zbavit znamení zrodu ze svých obrozenských počátků a držela se velmi nacionalisticky laděné linie, protože bylo třeba za každou cenu dokázat, že česká literatura nezaostávala za jinými evropskými literaturami. V důsledku těchto postupů je kanonický obraz české literární a knihtiskařské produkce 16. století podle našeho názoru dosti zkreslený a nutně potřebuje revizi na základě méně předpojaté perspektivy a zejména větší komunikace se zahraniční odbornou komunitou.

1.1. Dosavadní české literární bádání o renesanci a humanismu

Za zakladatele studia renesance a humanismu v české literatuře můžeme považovat Josefa Truhláře, který vedle důležité editorské práce věnoval této tematice dvě ještě dnes cenné monografie (Truhlář 1892; Truhlář 1894). Truhlářovo pojetí humanismu ale zahrnuje základní apriorismy, které se budou v české literární historiografii dlouho opakovat: etnolingvistickou koncepci české literatury podle Jungmannova programu, ztotožnění humanismu s českou reformací a zjevný nacionalismus. Jeho hlavním záměrem bylo – řečeno jeho vlastními slovy – „poukázati k tomu, aby kulturní historie nemohla vinit národ česky z netečnosti k zájmům lidstva nejvznešenějším“ (Truhlář 1870: 386).

Dalším literárním historikem, jehož pojetí humanismu a renesance mělo velký vliv, je Jaroslav Vlček. I když obecně platí za aseptického pozitivistického shromažďovatele faktů, Vlček je, co se týče problematiky humanismu v Čechách, jakožto autor velkolepé fikce a nepodložených soudů velkým mystifikátorem. Staví vedle sebe humanismus a Jednotu bratrskou, tj. kulturní literární hnutí, které čerpá inspiraci v antickém písemnictví a vytváří velkou síť mezinárodních učenecých styků ve vysněné *respublica litterarum*, a uzavřenou (a zakázanou) náboženskou skupinu, která v době svého vzniku (a dlouho poté) principiálně odmítala jakékoli vzdělání a neměla jinou písemnou produkci než věroučné traktáty a nábožensko-polemické spisy. O tom, že se po celé 16. století v českém písemnictví v podstatě neobjevují typické renesanční žánry jako milostná lyrika, básnický epos, novela nebo román, zde nepadne ani slovo. A zmínka tu není ani o tom, že byla bratrským literátům zcela cizí zábavná literatura, která tvoří jádro jakýchkoliv literárních dějin. V roce 1911 vydal Jan Jakubec své *Dějiny literatury české*, které se v interpretaci humanismu příliš neliší od těch Vlčkových.

Z této nacionalistické linie se poněkud vymyká Arne Novák. Přestože také jeho hodnocení novolatinské literatury je spíše negativní a jeho výklad o česky píšících autorech není zcela prost nacionalismu, jeho soudy jsou střízlivější.

Komunistický převrat z roku 1948 nastolil v české literární vědě ortodoxní marxistický pohled, ale kupodivu neznamenal průlom v dosavadní linii bádání o renesanci a humanismu. Marxistická literární historiografie (Josef Hrabák, Milan Kopecký, Emil Pražák, Eduard Petruš atd.) interpretovala renesanci jako kulturní nadstavbu v době boje měšťanské třídy proti feudálům, a proto ji hodnotila kladně. V marxistickém diskursu renesance a reformace odpovídaly na stejnou ekonomickou základnu, jež je určujícím faktorem dějinného procesu. A to také usnadnilo navazování na dosavadní literárněhistorickou tradici – reformace byla v dobové terminologii hodnocena jako „pokroková“, a zároveň chápání renesance a reformace jako kulturní nadstavby dovolovalo přenášet prvky z jedné z nich do druhé, a vůbec pracovat s vágním pojmem renesance, který zahrnoval také reformační snahy. Česká literární historiografie se uzavírala do sebe a v podstatě přerušila dialog se zahraniční vědou právě v momentu, kdy především díky pracím Kristellera, Garina a Panofského zaznamenalo bádání o renesanci a humanismu značný posun. To umožnilo, aby interpretace české literatury 16. století pokračovala v předválečných, ba obrozenských kolejích – nacionalismus, antikaticismus, etnolingvocentrismus, humanita alias humanismus.

Ke konci komunistické éry v Československu byl tento monotónní marxisticko-

nacionalistický diskurs narušen Josefem Mackem. Hlavní tezí jeho známé studie (Macek 1988) je, že reformace a renesance jsou absolutně odlišné proudy a že české království žilo od poloviny 15. století do Bílé hory ve znamení reformace. Renesanční prvky – v písemnictví i ve výtvarném umění – „jsou jevem periferním, který nenahradil a neodstranil jádro, centrum ideového dění, reformaci“ (Macek 1988: 35). K tomu se Macek ještě staví proti teorii laicizace kultury v tomto dějinném období.

Po politických změnách z roku 1989 v literárněvědné komunitě překvapivě nedošlo k odborné diskusi, která by se pokusila korigovat předpojaté marxisticko-nacionalistické stanovisko k renesanci a humanismu, Na rozdíl od jiných historických úseků ve vývoji české literatury, které prošly důkladnou revizí, zaznamenáváme v oblasti renesanční literatury jakousi nechť vypořádat se s poválečnou vědou. Odborný jazyk se vyčistil od marxistické terminologie, některé vyhraněné interpretace se nenápadně vytratily, ale nebyl učiněn žádný pokus otevřeně polemizovat s minulostí. Někteří dnešní badatelé dokonce takovou revizi překvapivě ani nepokládají za potřebnou, protože marxistická literární koncepce se vytratila „přírozenou cestou“ (Malura 2004: 271). Navzdory Malurovu názoru dokazujeme konkrétními citáty, že mnohé marxistické stereotypy (například tzv. národní humanismus) žijí v odborné literatuře ještě dnes (srov. Čornej-Bartlová 2007; Kolár 2008; Kubišta 2013; Viktora 2014).

1.2. Jazyková otázka a tzv. národní humanismus

V návaznosti na Jungmannův program se nakreslila ostrá linie mezi jazykově českou literaturou a latinskou literaturou, přičemž pouze ta první měla právo na status „národní“ a mohla tudíž být začleněna do historického diskursu. Odkazujeme na významné práce, které – v celoevropském kontextu – před takovým zjednodušováním přímo varují (Kristeller 1956; Celenza 2004; Burke 2011). V tomto širším kontextu by měla být zkoumána otázka tzv. národního humanismu, která je s jazykovou problematikou těsně spojená. V návaznosti na náš příspěvek do diskuse o humanismu v časopise *Česká literatura* (Fernández Couceiro 2014a) odpovídáme na jednotlivé kritiky (Malura 2014; Havelka 2014; Vaculínová 2014), které – podle našeho názoru – stále vnášejí do problematiky humanismu náboženskou reformaci. Dovolujeme si rovněž několik úvah o vědecké deontologii, a to vzhledem k odmítavé reakci, kterou termín „mystifikace“ vyvolal u některých přispěvatelů do diskuse. K tomuto tématu citujeme interní text (pro potřeby nakladatelství Odeon), zveřejněný teprve vloni, který jasně ukazuje, že marxistická paleobohemistika vedla o starší české literatuře vědomě dvojí řeč

(Lehár 2017).

V závěru této kapitoly se snažíme posouvat diskusi dál, tím že svou interpretaci podepíráme novými argumenty:

1) Tzv. manifest národního humanismu je vlastně jen předmluvou (nebo spíše její malou částí) k překladu náboženského traktátu od Jana Zlatoústého. Je třeba ho tedy zkoumat jako paratext k tomuto textu. Když ho však od kontextu odtrhneme a povýšíme do kategorie samostatného textu, jeho dobový význam se ztratí nebo silně zkreslí.

2) I kdybychom v té předmluvě chtěli vědět literární program, nesmíme zamlčet, že nikdy nedošlo k jeho uskutečnění. Po první polovině 16. století (a i dále) jsou překlady antické a patristické literatury velice řídké a originální literatura v češtině, která by na antické podněty reagovala, neexistovala. Legenda tzv. národního humanismu je tak historií jednoho velkého ztroskotání.

3) Chvály vernakulárního (ovšem vlastního) jazyka se často objevují v předmluvách odborných a literárních textů od konce 15. století. Jelikož o tom Jan Malura při předchozí diskusi pochyboval, předkládáme tři ukázky z kastilské literatury: *Las vidas de los sanctos religiosos de Egipto* (tj. překlad od *Vitae patrum*) od Gonzala de Santa María (1488), *Gramática castellana* od Elia Antonia de Nebrija (1492) a *Obra de agricultura* od Gabriela Alonsa de Herrera (1513).

4) Předpokládaný zakladatel tzv. národního humanismu žádné původní dílo nenapsal, pouze přeložil pár krátkých patristických spisů bez stop humanistické textové kritiky. Ostatně jeho *Knihy devatery*, navzdory zbožnému přání české literární historiografie, jsou odborným právnickým dílem, jehož porovnání s Hájkovou kronikou neukazuje analogie, jak se domnívá Tomáš Havelka (Havelka 2014), ale velmi podstatné rozdíly, které v našem textu uvádíme.

1.3. Úskalí náboženské otázky

V českém literárněvědném bádání o raném novověku – od Truhláře až po Hrabáka a Kopeckého – se velice často objevuje nadřazování jakéhokoliv nekatolického písemnictví nad katolické. Tyto apriorismy se objevují i dnes (srov. Havelka 2014; Vaculínová 2014), a občas dostávají velmi vyhraněnou podobu, jak dokládá nedávný příspěvek Zdeňka V. Davida, který bez rozpaků odvozuje moderní liberalismus a svobodomyšlnost od české reformace (David 2016).

Rovněž nebezpečný se nám zdá pojem konfesionalita, který se poslední dobou ujal zejména v dějinách umění (Bartlová 2013; Horníčková 2013). V tomto interpretačním modelu

spatřujeme výraznou tendenci redukovat umění na jeho výpovědní (především konfesionalní) složku. Tito badatelé navíc mlčky uznávají konfesní výpověď pouze u umění reformačních směrů. Na porovnání Matoše Radouše s Caravaggiem, které sama Bartlová nabízí, ukazujeme, že i katolické umění (a ovšem i literatura) může mít svou konfesionalní výpověď, ta mu ale (stejně jako u reformačního umění) nepřidává na umělecké kvalitě.

Na závěr této kapitoly se zastavujeme u otázky konfesionality přímo ve sféře knižní kultury. Zatímco starší literatura měla tendenci připisovat každé tiskařské dílně konkrétní monolitický konfesní program, Petr Voit ukazuje na jistou konfesní flexibilitu předbělohorského knihtisku (Voit 2013a; Voit 2014b). Starší badatelé totiž nezohlednili jedno specifikum tiskařského řemesla – jeho konstantní potřebu zisku, k němuž vedla cesta přes prodej co největšího počtu výtisků každého nákladu. Jako první kulturní industrie, která byla schopna sériové produkce a – až na výjimky – nepracovala na objednávku, potřebovalo tiskařské řemeslo oslovit co nejširší publikum a tím se lišilo od unikátního uměleckého artefaktu, který mohl bez potíží vyjádřit světonázor (včetně konfesionality) svého objednavatele. Uvádíme několik příkladů této konfesionalní flexibility u tiskařské činnosti Mikuláše Klaudyána, Mikuláše Konáče a Bartoloměje Netolického.

1.4. Dosavadní české knihovědné bádání o renesanci a humanismu

Diachronický průzkum českého knihovědného oboru od jeho obrozenských začátků ukazuje víceméně stejné stereotypy, které doprovázely literární historiografii: lingvocentrismus, nacionalismus a konfesijní zaujatost.

Ve svých dějinách české literatury uplatnil Jungmann jazykové kritérium typické pro obrození a soustředil se na literaturu psanou v českém jazyce (Jungmann 1825; Jungmann 1849). Jelikož jeho *Historie literatury české* byla do značné míry bibliografickým soupisem, svou autoritou nasměroval také další vývoj knihovědného bádání. Když roku 1925, přesně jedno století po prvním vydání Jungmannova díla, vydal zakladatel moderní české knihovědy Zdeněk Václav Tobolka první díl *Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, návaznost na Jungmannův program byla evidentní. Tento retrospektivní bibliografický projekt oddělil z korpusu české tiskařské produkce literaturu psanou latinsky, německy a v jiných jazycích, stejně jako bohemikální tisky vytvořené mimo hranice českých zemí. Teprve roku 1954 František Horák tento český lingvocentrismus částečně korigoval založením zrcadlového bibliografického projektu – *Bibliografie cizojazyčných bohemik*. Nicméně každá z těchto dvou retrospektivních bibliografií se vyvíjela

samostatně na jiném institucionálním pracovišti.

Pro náš záměr má velký význam ještě třetí repertorium, které se pohybuje na pomezí biografického literárního lexikonu a bibliografického soupisu – *Rukověť humanistického básnictví* od Josefa Hejnice a Jana Martínka. Důležitost tohoto kompendia novolatinského písemnictví je evidentní vzhledem tomu, že bylo zpracované právě v období, kdy byl nejsilnější diskurs o národním humanismu a o nadřazenosti vernakulární literatury jako exponenta předpokládané demokratizace a laicizace domácí písemné kultury. Ale z této výjimečnosti *Rukověti* vyplývají také některé její nedostatky. Celá její koncepce vychází z dobového literárněvědného narativu: jednak pojímá literaturu latinskou a řeckou jako oddělenou od české literatury, jednak stanovuje jako horní časovou hranici bělohorskou bitvu, která v obrozeneckém (i marxistickém) imaginariu měla znamenat konec humanistického písemnictví v Čechách. Navíc samotná koncepce *Rukověti* jako abecedně řazeného bio-bibliografického lexikonu značně komplikuje historickou rekonstrukci vývoje novolatinského písemnictví. Stále čekáme na soustavné a úplné dějiny latinského humanistického písemnictví v českých zemích.

Bohužel až donedávna se česká knihověda otázce renesance a humanismu v české knižní kultuře takřka nevěnovala, ale panorama se v posledních desetiletích našťastí dosti změnilo, a to především díky pracím Petra Voita, který si tuto problematiku zvolil za jeden ze svých hlavních badatelských záměrů (Voit 2009a; Voit 2009b; Voit 2013a; Voit 2013b; Voit 2013c; Voit 2014a; Voit 2015; Voit 2017a; Voit 2017b).

2. Terminologický a metodologický rámec

2.1. Knižní kultura

Pod knižní kulturu (*print culture*) zahrnujeme nejenom mechanické (procesy, postupy) a materiální aspekty (rukopisná a tištěná média uchovaná v knihovnách), ale rovněž souhrn mentálních představ sdílených (nebo parciálně sdílených) všemi aktéry knižního oběhu (autor, překladatel, vydavatel, nakladatel, tiskař, typograf, sázeč, knihkupec, dohlížecí orgán, čtenář, posluchač atd.). Právě konstantní napětí mezi původci a recipiency knižního artefaktu (v němž ovšem hrají důležitou roli kulturní, sociální, politické, náboženské a zejména ekonomické faktory) reguluje vývoj knižní kultury.

2.2. Renaissance

Renesanci pojmáme výhradně jako názorový a umělecký směr zrozený v Itálii v 14. století a programově se vracející k uměleckým a myšlenkovým vzorům řecké a římské antiky. Odkláníme se tedy od hlavního proudu české literární a knihovědné historiografie, který různými způsoby účelově ztotožňoval renesanci s reformací. Renaissance se v knižní kultuře projevuje novými literárními manifestacemi (lyrická petrarkovská poezie, básnický epos, novela, facetie...), novou typografií i novou knižní vazbou. Typická renesanční knižní úprava je charakteristická nejenom souladem mezi typografií, ilustrací a knižním dekorem, ale také tím, že se velký význam připisoval nepotištěné ploše (v kontrastu k *horror vacui* gotického typografa). Vlajkovou lodí renesanční typografie je antikvové písmo.

2.3. Humanismus

Naše pojetí humanismu vychází z klasické Kristellerovy definice, která klade důraz na *studia humanitatis* jako pevný okruh akademických předmětů (gramatika, rétorika, historie, poetika a morální filozofie), jejichž studium se zakládalo na čtení a interpretaci antických latinských a řeckých autorů (Kristeller 1955; Kristeller 1962). Podle Kristellerova varování se také vyhýbáme jakékoliv kontaminaci s moderním pojetím *humanity*, které české historické bádání o humanismu často nepřipustně zkreslilo.

Kristellerova definice jasně ukazuje, že pravá humanistická činnost se odehrává v jazycích antiky – v latině a řečtině. Můžeme nicméně tento pojem rozšířit, abychom do humanistického písemnictví mohli zahrnout nepočetné české překlady a originální práce, které se pohybují na poli jmenovaných disciplín a mají za vzor antické a soudobé humanistické písemnictví. Na různých místech disertace se vynořuje otázka humanistického překladu, sekundární bibliografii často charakterizovaného jako překlad podle smyslu (a ne podle slov). Na konkrétních příkladech ukazujeme, že tato zásada byla v té době literární topos (podle sv. Jeronýma) a že překladatelská praxe se jí ne vždy držela.

2.4. Recepce

Jestliže renesanci a humanismus považujeme za proudy zrozené v Itálii, veškerá jejich přítomnost v českých zemích implikuje pojem *recepce*. Často zaznělo alibistické uvažování o tom, že kulturní, společenská a hospodářská specifičnost českého prostředí znemožnila využívání renesančních projevů italského typu a že tudíž českou humanistickou a renesanční

produkcí nelze porovnávat s italskými archetypickými modely (Petrů 1996b; Petrů 1996d; Petrů 1996e). K tomuto názoru uvádíme dvě námítky: za prvé srovnání domácí tvorby s italskou renesancí a humanismem je nejen nutné, ale i nevyhnutelné, pokud chceme sledovat recepci těchto cizích proudů v českých zemích, popsat jejich posuny a modifikace a zkoumat důvody těchto změn; za druhé není pravda, že každá odchylka od italské normy musí být považovaná za negativní jev, ani tomu tak v dějinách výtvarného umění, hudby, literatury nebo knižní kultury nebylo (srov. Dürerova grafika, architektonické *plateresco* ve Španělsku, Rabelaisovy romány, Grolierovy knižní vazby atd.).

3. Pronikání humanismu a renesance do české knižní kultury: celkový obraz

3.1. Vydavatelské linie

Během prvotiskové éry probíhalo pronikání renesance a humanismu do domácí knižní kultury velice odlišně v Čechách a na Moravě. Čeští tiskaři (Tiskař Arnostových Statut, Tiskař Pražské bible, Tiskař Žaltáře) používali bastardu, která je pro latinské humanistické tisky v podstatě diskvalifikovala, a ve svém edičním programu také nereflektovali soudobou renesanční beletrii. Jejich moravští kolegové (Konrad Stahel, Matthias Preinlein, Konrad Baumgarten a Libor Fürstenheim), němečtí přistěhovalci s předchozí praxí, provozovali řemeslo na vyšší technické úrovni a disponovali rotundou, která jim svou typologickou blízkostí antikvě mohla otevřít cestu k antické literatuře. Skutečně vyrobili pár tisků (Turóczova kronika, Rustinimicova gramatika), které jsou s humanismem nějak spojené, ale nedošlo k sblížení s olomouckým humanistickým kruhem, jehož nejvýznamnější představitel Augustin Olomoucký publikoval svá humanistická díla v Benátkách, kde mu nabízeli lepší typografickou prezentaci a mezinárodní distribuci. Každopádně tato první latinská, nadnárodní, rotundová éra moravského knihtisku končí roku 1504 bez významného přínosu pro recepci humanismu.

Na začátku 16 století najdeme ohnisko tiskařské aktivity v okruhu Praha-Norimberk, v němž zejména díky nakladatelské a editorské práci Jana Mantuána Fencla vyšly školní latinské gramatiky a *Frantova práva*, po celé sledované období snad jediná původní tištěná česká zábavná próza s renesančními rysy. Tito skromné počiny se ale musí zasadit do celoevropského kontextu, kde už byla na trhu záplava latinských humanistických gramatik a kde například Boccacciova latinská a italská díla kolovala v různých tištěných překladech. Stejně jako tomu bylo na Moravě, ani plzeňský tiskař Mikuláš Bakalář – přestože ho jeho univerzitní vzdělání k takovému úkolu kvalifikovalo – se nezapojil do tamější humanistického

kruhu, a humanismus se proto neobjevil v jeho edičním plánu (ostatně až na pár děl slovníkového rázu tiskl výhradně česky). Jediným Bakalářovým tiskem, který můžeme alespoň spojit s renesanční touhou poznávat nové krajiny, je jeho překlad spisu Ameriga Vespucciho o novém světě, který se v různých překladech a zpracováních stal dobovým evropským bestsellerem

V první čtvrtině 16. století patří největší přínos pro recepci humanistické a renesanční literatury pražskému knihtisku a především Mikuláši Konáčovi, který vydal ve vlastním překladu antickou (Lúkiános), patristickou (Lactantius), humanistickou (Aeneas Silvius Piccolomini) i renesanční literaturu (Boccaccio). Svě boccacciovské překlady musel obhájit před svým převážně utrakvistickým publikem, které se k jakékoliv světské zábavné literatuře stavělo zdrženlivě až odmítavě. Nicméně čtenářská obec nereagovala kladně – po roce 1514 Konáč na vydávání renesanční a humanistické literatury patrně rezignoval. Z typografického hlediska se Konáč odpoutával od gotického estetického názoru dost pomalu.

Pavel Severin, zakladatel nejvlivnějšího tiskařského rodu v českých zemích první poloviny 16. století, je typickým exponentem pražského utrakvismu a nově nastupujícího luterství, které světské literatuře obecně a italskému humanismu specificky vůbec nepřálo. Pouze ke konci své kariéry vydal Severin dvě důležitá díla s humanismem nějak spojená – Kuthenovu *Kroniku* (1539) a *Knihu o věcech a způsobích národu tureckého* od Paola Giovia (1540). Jeho synovec Jan Severin publikoval roku 1540 *Sentencie philozofice de regimine et judiciis hominum* od Brikcí z Licska, krátké kompendium antických výroků spojených se správou a se zákonem.

V Bělé pod Bezdězem krátce působil vzdělaný tiskař Oldřich Velenský (1519–1521), který ale své humanistické vzdělání dal do služeb protiřímské agitace. K vydání svého vlastního překladu Erasmova *Křesťanského rytíře* (1519) přidal appendix s vysvětlivkami antických (především mytologických) reálií a některých řeckých a latinských frazeologických výrazů, což dokládá dost mělkou znalost antického světa u čtenářstva českých tisků.

S Erasmem je úzce spjato tiskařské středisko v Náměšti nad Oslavou, které vytisklo první českou gramatiku a český *Nový zákon* podle Erasmovy verze (oba 1533). Překladatelé Optát a Gzel těžili z latinského Erasmova překladu jako z hotového produktu, takže vlastně nemůžeme mluvit o textové kritice ani o návratu *ad fontes* v humanistickém duchu.

Pro recepci humanistické typografie a vůbec pro pronikání humanismu se jeví jako klíčová figura pražského tiskaře Jana Hada (Norimberk 1535, Praha 1536–1543), který mohl díky rozmanitému písmovému fundusu (švabach, textura, rotunda, antikva, polokurziva)

uplatňovat pestrý, dvoujazyčný (čeština, latina) a transkonfesní ediční plán, v českých zemích dosti novátorský. Roku 1540 vydal Martin Kuthen u Jana Hada svůj *Catalogus ducum regumque Bohemorum*, snad první integrální humanistickou knihu vydanou v českých zemích (humanistická disticha, antikvová typografie a ilustrace antické inspirace jsou v harmonickém souladu). Předposlední Hadův tisk z roku 1543 – latinská básnická sbírka od Šimona Fagella Villatica – otevírá absolutně nový publikační směr humanistické latinské poezie, jejíž frekvence bude od poloviny 16. století až do rudolfinské doby silně narůstat. Následovník v živnosti, Jan Kantor Had, jehož aktivita (1544–1573) přesahuje časové rozmezí této studie, udělal z latinské poezie hlavní osu svého edičního programu. Publikoval práce všech básníků z kruhu Jana st. Hodějovského, který se kolem poloviny století stal mecenášem a katalyzátorem latinského humanistického písemnictví v Praze. Na Moravě tiskař Jan Günther, který pracoval v Prostejově (1544–1553) a v Olomouci (1554–1567), rovněž zpestřil svou ediční linii latinskými gramatikami a učebnicemi, a to zejména po roce 1547.

3.2. Pronikání humanistické typografie: nesnadná cesta k antikvě

Nejdistinktivnějším rysem humanistické typografie je bezpochyby antikva jakožto písmo, které humanisté – ve své snaze vzkřísit antický svět – sami vytvořili, používali ve svém rukopisném projevu a prosazovali ve svých tištěných původních i edičních pracích. Ze všech cizích tiskových písem (rotunda, švabach, fraktura) to byla právě antikva (spolu se svým protějškem polokurzivou), která měla v českých zemích nejkomplikovanější a nejopožděnější recepci. Důvodem pozdního a řídkého pronikání antikvy do tuzemských tiskáren byl patrně odpor většinové utrakvistické společnosti ke všemu spojenému s Itálií jakožto sídlem papeže považovaného za antikrista. Nicméně jelikož o tomto odmítavém postoji nemáme přímé důkazy, je to otázka k dalšímu kritickému bádání. Nabízíme několik údajů, které této tradované hypotéze – také ovšem nepřímě – odporují.

Na rozdíl od říšské knižní kultury, kde byla antikva už dlouho standardní prezentací pro latinský text, v českých zemích v první třetině století antikva nepřipadala v úvahu ani v latinských slovech nebo krátkých pasážích (srov. například trojjazyčné tematické slovníky od Mikuláše Bakaláře z roku 1510 anebo Jana Pekka z roku 1526). Roku 1516 se Mikuláš Konáč dokonce nerozpakoval použít rovněž švabach pro cele samostatné latinské dílo od Matěje Koramba.

První významný pokus uvést antikvu jako textové písmo se překvapivě neodehrál v

okruhu latinského, ale českého písemnictví. Provozovatelé tzv. Tiskárny zámecké v Náměšti nakreslili, vyřezali a odlili své vlastní typy. Vyrobili mimo jiné dvě antikvové sady (antikva č. 2B, antikva č. 9D), které měly svou premiéru hned v prvním tisku, totiž v *Grammatyce české* (1533). V následujícím *Novém zákoně* (rovněž 1533) se výskyt antikvy značně navyšuje, ale její role je stále skromná. Náměšťská antikva je stylově dost nesourodé písmo, které se pohybuje mezi švabachem a antikvou. Sami tvůrci od ní zanedlouho ustoupili – v *Isagogiconu* (1535) už antikvu nenajdeme. Ale ještě výmluvnější je fakt, že se v zemi, kde díky finanční šetrnosti tiskařů tiskový materiál dlouho koloval mezi různými dílnami, po ukončení činnosti tiskárny náměšťská antikva úplně ztratila z obzoru.

Ve sféře latinského písemnictví, přirozeně otevřenější vnějším vlivům, se situace vyvíjela jinak. V roce 1536 vytiskl Jan Had Melanchthonovo latinské dílko a použil přitom standardy humanistické typografie, které se naučil ve svém předchozím působení v Norimberku. V tisku najdeme výhradně antikvové písmo a jeho obvyklý protějšek, polokurzivu. Tento standard pronikl i do dílny typograficky dosti konzervativního Pavla Severina, který roku 1539 u česky napsané *Kroniky* Martina Kuthena sázel antikvou krátké latinské verše. Nicméně když chtěl Kuthen o rok později vydat svůj latinský *Catalogus*, obrátil se na Jana Hada, protože Severin nedisponoval antikvovým písmovým fundem dostatečným pro sazbu delšího textu. *Catalogus* je velice zdařilý bibliofilský tisk, který svou typografií a celkovou kompozicí zcela odpovídal mezinárodním standardům humanistické typografie. Ta se ale dostala do české knižní kultury se zpožděním v podstatě půl století, a to – podle německého úzu – jenom pro vydávání latinské literatury. Další krok představuje roku 1543 Hadův tisk sborníku latinské poezie Šimona Villatica, který do té doby musel publikovat v říši kvůli nedostatku humanistického písma v českých a moravských tiskárnách. Hadův následovník v živnosti, Jan Kantor Had, v nastoupené cestě pokračoval a udělal – zejména po stavovské porážce a dočasném zákazu tisku – z latinské poezie a učebnic latiny hlavní složku svého edičního modelu. Analogická situace byla i na Moravě, kde další norimberský vyučenec Jan Günther vlastnil čtyři stupně antikvy a jednu polokurzivu. Taková výbava mu po roce 1548 umožnila tisknout latinskou humanistickou poezii, ale především latinskou didaktickou a lexikografickou literaturu.

Existence adekvátního typografického materiálu byla *conditio sine qua non* pro rozkvět latinského humanistického básnictví, a tento rozkvět zároveň nutil další domácí tiskaře k používání nové, humanistické typografie. V druhé polovině 16. století bude antikva konečně patřit do tiskové kasy každého českého a moravského tiskaře, avšak jen pro sazbu

cizojazyčných textů.

3.3. Ilustrace a knižní dekor

Jelikož se pronikání antikvového písma odehrávalo až na konci sledovaného období – a to navíc pouze u latinských děl – pravděpodobnost výskytu ilustrovaných knižních artefaktů komplexního renesančního rázu velmi klesá. Navíc latinská díla, která se od nástupu Jana Hada vydávala v českých a později i v moravských tiskárnách, patří do nenarativních žánrů (humanistické básnictví, kázání, pedagogické texty), ve kterých cyklická ilustrace vůbec nepřipadala v úvahu. Proto je v první polovině 16. století snad jedinou integrálně renesanční ilustrovanou knihou *Catalogus* od Martina Kuthena. Když renesanční knižní dekor a ilustrace do tisků v českém a německém jazyce přece pronikly, musely být ve stylovém rozporu s gotickými typy, především s universálním švabachem, a v titulních listech často ještě se zastaralejší texturou. Navíc drtivá většina takto prezentovaných tisků neměla s renesancí ani humanismem obsahově nic společného. Z toho vyplývá, že hlavním rysem českých dobových knih je značná nesourodost.

K prvnímu kontaktu české knižní kultury s italskou renesanční estetikou došlo při zakázce Bible u benátského tiskaře Petra Liechtensteina, který vytiskl na začátku předmluvy a na začátku knihy Genesis raně renesanční rám provedený technikou dřevořezu bílé linie. To je asi jediný odklon od původní gotické estetické koncepce, který staroměstští nakladatelé benátskému tiskaři dovolili. Na italskou školu knižního dekoru navázali dva anonymní pražští řezači známí jako Mistr Burleighovy bordury a Mistr Skorinova dekoru. První se k renesanční estetice přihlásil v roce 1512, kdy pro pražskou židovskou tiskárnu vyřezal technikou bílé linie dvě lišty otištěné v hebrejském *Siduru*. Roku 1514 vytvořil pro Konáče žerďovou borduru italské inspirace, která se objevila na titulním listu spisu *Životové a mravná naučenie mudrcuo* od Waltera Burleigha. Mistr tvořil rovněž bílé iniciály na černém pozadí s typickou renesanční figurální a vegetabilní výzdobou (objevujeme je u Konáče, Skoriny a Pavla Olivetského). Rovněž v roce 1514 ukázal Mistr Skorinova dekoru vyspělejší techniku při tvorbě renesančního architektonického rámu pro hebrejský *Pentateuch*. Tyto výskyty raně renesanční ornamentiky se do české knižní kultury nedostávaly překvapivě přes germánský prostor, ale přímo z Itálie,

Další recepci renesančního knižního dekoru najdeme v *Bibli ruské* (1517–1519) od Franciska Heorhijho Skoriny, pro niž vytvořil Mistr Skorinova dekoru technikou bílé linie sérii lišt. Ale nejkrásnější a technicky nejvyspělejší borduru českého knihtisku celé první

poloviny 16. století vytiskl roku 1521 Konáč na titulním listu spisu *Srdečné knížky* od Gerarda van Vliederhova. Tato bordura byla ale v rozporu se středověkým obsahem a pozdně gotickou typografií tisku.

Renesanční dekor se dostal také do konfesionálních nebo polokonfesionálních tiskáren (Pavel Olivetský, Jiřík Štyrsa, Simprecht Froschauer), které z náboženských důvodů odmítaly cyklickou ilustraci. Architektonické bordury v tiscích zobrazovaly opulentní renesanční architekturu, která neměla reálnou oporu v jejich uzavřených komunitách a mnohdy ani v českých zemích.

Nejdůležitější roli v procesu rozvoje knižní ilustrace sehrála severinsko-kosořská dynastie. Pavel Severin je snad první tuzemský tiskař, který věnoval větší pozornost ilustraci a knižnímu dekoru jako konstitutivním prvkům celkového knižního sdělení. Pro tento účel vytvořil vlastní dřevořezácký ilustrační ateliér, který se nejednou dokázal vymanit z německých vzorů vládnoucích v dosavadní české knižní ilustraci. Ze stylistického hlediska ale jeho ilustrace většinou neukazují vlastní rysy renesanční estetiky (perspektiva, lidské proporce, individualizovaný výraz). V tomto ohledu nejvyspělejšími renesančními výtvyry jsou medailony českých panovníků z Kuthenovy Kroniky (1539) a ilustrační cyklus z druhého vydání bible (1537; ten je ale identickou kopií z witemberského tisku Lutherova biblického překladu).

3.4. Čtenářská recepce

Na začátku tohoto oddílu nabízíme několik úvah obecného rázu, které jsou ovšem s čtenářským přijímáním renesanční a humanistické literatury spojené.

1) Veškerá latinská literatura čtená v českých zemích pocházela z importu. Kromě prvotiskové etapy moravského knihtisku (koncipované spíše na export) a latinské produkce Tiskaře Arnoštových Statut (která se svým církevněsprávním obsahem nedotýká našeho tématu) byla do 40. let 16. století drtivá většina tiskařské produkce jazykově česká. To znamená, že veškerá latinská vzdělanost v českých zemích byla odkázána na import a že obraz domácí knižní kultury musí nutně počítat s touto latinskou produkcí cizího původu. To se samozřejmě velmi intenzivně dotýká humanismu, který se vyjadřuje primárně v latině (a řečtině). Problémem samozřejmě je, jak zjistit, jak se hrstka domácích humanistů dostávala k vytouženým latinským edicím a jak je četla a recipovala.

2) Čtenářská recepce českojazyčné literatury je implicitně přítomná v edičních programech tiskařů. Nesmíme zapomínat, že ve studovaném období tiskař povětšinou fungoval rovněž

jako nakladatel a jeho živnost byla závislá na co nejrychlejším návratu investice vložené do každého tisku. Odklon od humanistické a renesance literatury u Mikuláše Konáče může sloužit jako vzorový příklad.

3) Žalostný nedostatek písemných pramenů o čtenářské aktivitě i čtenářských vpisků v dochovaných tiscích velice komplikuje rekonstrukci dobových čtenářských zvyků. Většina studií o čtenářstvu v 16. století se opírá o statické (převážně statistické) údaje (kompozice librářů a knihoven atp.) a není s to podat živý obraz čtenářské aktivity (kdy, kde, jak a proč se četlo).

4) Malá produktivita, nerozvinuté editorské a typografické postupy a žánrová monotónnost dovolují předpokládat malou čtenářskou obec a nepravidelnou čtenářskou aktivitu. Toto rozhodně nebylo nejlepší zázemí pro přijímání jakýchkoli literárních novinek.

5) Do poloviny 16. století univerzita, přirozený čtenářský rezervoár „vysoké“ literatury, vůbec nepřicházela do styku s knihtiskem. Konfesní utrakvistická univerzita, redukována na artistickou fakultu, v podstatě žila stranou domácího knihtisku, který – jak tomu bylo v mnoha jiných evropských univerzitních městech – by býval mohl poskytnout publikační platformu pro její učitele, a také pedagogické i odborné čtivo pro její studenty.

Pro konec 15. století a první polovinu 16. století je znalost knižních souborů rovněž velmi kusá: máme informace o rozsahu a obsahu některých institucionálních a šlechtických knihoven, ale údaje o librářích městské sociální složky, hlavního adresáta české tištěné produkce, v podstatě chybí. Řídké prameny každopádně ukazují, že knihovny a libráře druhé poloviny 15. století a první třetiny 16. století – až na nějaké výjimky – v podstatě neobsahují antickou, humanistickou nebo renesanční literaturu. Po celé 16. století byly nejfrekventovanějšími knihami v měšťanských domácnostech bible, žaltáře, kancionály, postily a modlitební knihy (Winter 1892; Voit 1980; Voit 1984b). V obsahu a rozsahu dobových knihoven hraje důležitou roli náboženská otázka. Ivan Hlaváček konstatoval, že utrakvisté neshromáždili velké knižní soubory kvůli své kulturní izolaci (Hlaváček 1972).

Dále probíráme několik výjimečných knihoven – patřících především šlechticům nebo katolickým prelátům –, které dokládají zájem jejich majitelů o humanistické písemnictví (Bohuslav Hasištejnský, Jan st. Hodějovský, Alexius Třeboňský, Jan Žák, Jan Ptach z Haugvic, Václav z Rovného). Tyto sondy ukazují, že antická a humanistická literatura pronikala do některých knihoven vyšších společenských vrstev, především katolického vyznání, a že alespoň část katolických intelektuálů patřila do celoevropské *respublica litterarum* a nepodlehla dobrovolnému odtržení od mezinárodního literárního světa, ve kterém

žila majoritní reformační populace (utrakvistická, luterská, bratrská atd.). Nicméně musíme rovněž konstatovat, že s výjimkou Bohuslava Hasištejnského tyto humanistické knižní soubory majitele (čtenáře) nepodnítily k vlastní tvůrčí činnosti a zužitkovány mohly být nanejvýš v korespondenčních aktivitách. Ty však, jak dokazují osudy olomoucké *Societas Marcomannica*, cestu do tiskáren – na rozdíl od zahraničí – nenašly, takže česká knižní kultura přišla o podnět, který by ji mohl nasměrovat k evropským humanistickým standardům.

4. Závěr

Předchozí stránky snad jasně ukázaly, že ve sféře české knižní kultury tradovaný obraz velkolepé prezentace humanismu a renesance neodpovídá reálnému literárnímu provozu ani tiskařským aktivitám v poslední čtvrtině 15. století a v první polovině století následujícího. Abychom se na tento provoz mohli podívat bez zaběhlých apriorismů, museli jsme provést kritickou revizi dosavadní literatury, kde ještě dnes často přežívají některé koncepty obrozeneckého paradigmatu, v němž byla věda podřízena národním zájmům. Od průkopnických prací Josefa Truhláře až po poválečné marxistické bádání se českou knihovědou a především literární historiografií vine jako červená nit silný nacionalistický podtext, který za každou cenu musel bránit velký význam renesance v českých zemích a její souměřitelnost s jinými evropskými zeměmi. Jelikož realita literárního života a knihtiskařského řemesla těmto národoveckým představám očividně neodpovídaly, musely se mnohdy provést komplikované intelektuální operace, aby mělkost a děravost recepce renesance a humanismu nevyšla najevo. Tyto operace často nutily přenášet střed badatelské pozornosti z centra na periferii literárních procesů a tím určitým způsobem zamlžovat nejdůležitější fakta. Reformace, pokrokovost, národní humanismus, laicizace, informační exploze, demokratizace, humanita, konfesionalita, lidovost a další pojmy pomohly kupříkladu zkreslit nebo úplně zamlčet velmi podstatnou informaci, že až do 1. poloviny 16. století nemáme v českých zemích prakticky žádnou renesanční beletrii, žádné humanistické textověkritické vydání antického nebo patristického spisu a dokonce ani žádný tištěný překlad rozsáhlejšího antického díla.

Až na několik výjimek, které jsme zaznamenali na příslušném místě svého výkladu, se česká knihověda a literární historiografie až do vystoupení Petra Voita (Voit 2013a; Voit 2017b) těmito nedostatky v podstatě nezabývala a vůbec nepátrala po jejich důvodech a důsledcích. Důvody – jak náš výzkum opakovaně ukazuje – bychom museli hledat převážně v

nehybnosti, samolibosti, konzervativnosti a mravním rigorismu majoritní utrakvistické/luteránské společnosti i příslušníků dalších reformačních náboženských skupin (čeští bratři, novokřtění atd.), které se na světskou literaturu (a to nejenom renesančního nebo humanistického rázu) dívaly rezervovaně anebo přímo odmítavě. Toto konstatování bylo nepřipustně bolestivé pro českou mainstreamovou interpretaci, která považovala za hlavní podnět českého kulturního vývoje právě náboženskou reformaci, v níž mohly mít české země bezpochyby nárok na vytoužené prvenství ve srovnání s německým sousedem. Ani implikace pro další vývoj české literatury a české knižní kultury vůbec nebyly důsledně prozkoumány. Obrozenští literáti (a po nich i vědecká tradice, která na ně navazovala) našli obětního beranka v bělohorské porážce, která – jakožto cizí, nenárodní prvek – pro ně byla viníkem dobového žalostného stavu krásné literatury. Při vyslovování tohoto závěru se ale zapomněli podívat na datum – v roce 1620 už renesance a humanismus v celoevropském kontextu velmi dlouho disponovaly svými nevýznamnějšími plody. A tak vznikl zkreslující interpretační paradox, ze kterého se – jak jsme ukázali v rozboru dosavadní bibliografie – česká literární věda ještě úplně nevymanila: obrozenci zahájili proces mytizování tzv. českých národních humanistů, kteří ve svém utrakvistickém zápalu v podstatě ignorovali krásnou literaturu, tedy literaturu obrozenci tolik milovanou a tolik postrádanou. V obrozeneckém (a také v pozdějším) nacionalistickém imaginariu nebyl prostor si uvědomit, že důvodem toho, proč museli oni zápasit s italskou metrikou anebo poprvé překládat Ovidia a Tassa, nebyla doba „temna“, nýbrž to, že se v 16. století takových úkolů neujala převážně utrakvistická intelektuální vrstva.

Náš rozbor vydavatelské linie českých a moravských tiskařů od zavedení knihtisku až po jeho krátkodobý zákaz vyhlášený Ferdinandem I. roku 1547 ukázal, že na rozdíl od jiných zemí netvořilo renesanční a humanistické písemnictví páteř, ba ani významnou složku žádné tiskařské živnosti. Snad pouze Mikuláš Konáč vsadil na začátku své tiskařské dráhy na antickou, humanistickou a renesanční literaturu jako na motor své tiskařské a překladatelské činnosti, ale zřejmě chladné přijetí utrakvistického čtenářstva ho přimělo tuto linii opustit a dát se cestou obvyklé náboženské a mravokárné literatury. Až do začátku 40. let dokonce ani nezaznamenáváme žádné skutečné literární (beletristické) pole, na kterém by spisovatelé, překladatelé a tiskaři soupeřili nebo byli v kontaktu. Převážně utrakvistická společnost (stejně jako další reformační směry) se ke krásné literatuře, v níž spatřovala pouze překážku spasení, otočila zády. Antické (pohanské) písemnictví a milostná renesanční poezie a novely – spojené navíc s nenáviděnou papeženskou Itálií – nemohly v tomto rigidním moralistickém kontextu najít větší ohlas.

Soustředění tuzemských tiskařů téměř výhradně na českojazyčnou produkci navíc české země absolutně vyloučilo z evropské učené knižní kultury a tím i z humanistické nadnárodní *respublica litterarum*. Nepočtené české humanistické kruhy byly nuceny publikovat v zahraničí, kde nacházely adekvátnější typografickou prezentaci a lepší mezinárodní distribuci. Český jazykový ráz domácí knižní kultury (radostně oslavovaný českou vědou od Jungmanna až po marxistické badatele) byl *de facto* jeden z hlavních důvodů její stagnace – latinské písemnictví, na kterém se zakládala humanistická a vůbec vysoká kultura, český knihtisk absolutně ignoroval, a v české produkci byl stále poután k samolibému náboženskému mesianismu, který jakékoliv světské novátorské impulsy zvenčí tvrdohlavě ignoroval.

Teprve na přelomu 30. a 40 let se toto rigidní schéma začíná díky konstelaci různých příznivých faktorů určitým způsobem měnit. Na pražské tiskařské scéně nastupuje tiskař (Jan Had) s technologickou výbavou vhodnou pro humanistickou typografii a s nadkonfesním komerčním přístupem k řemeslu. Jednotlivé náboženské tábory poprvé projevují ochotu spolupracovat na různých literárních a tiskařských projektech (Martin Kuthen, Pavel Severin, Ondřej Kubeš, Fagellus Villaticus). Kolem prvního mecenáše české knižní kultury (Jan st. Hodějovský) se vytváří první opravdové literární pole v českých zemích. Díky těmto faktorům se český knihtisk pomalu otevírá vnějším impulsům, začíná přijímat všude jinde už běžnou humanistickou typografii a trochu se odklání od dosavadní linie náboženské a mravní didaxe směrem k pestřejšímu edičnímu profilu. Jako důležitá složka takto modifikovaného řemesla se objevuje právě humanistická novolatinská poezie, která po roce 1547 začíná kvantitativně razantně stoupat.

Jelikož se přijetí mezinárodního kánonu humanistické typografie (a to pouze pro latinské texty) odehrávalo až v posledním desetiletí zkoumaného období, v podstatě se dochoval pouze velmi malý počet artefaktů, které obsahem a prezentací můžeme považovat za opravdu humanistické (Kuthenův *Catalogus*, Villaticova básnická sbírka, příležitostné kondolenční básně k smrti Ferdinandovy choti). Zato značně převažují heterogenní, hybridní tisky, které čtenáři bezpochyby komplikovaly orientaci v knižní nabídce a znesnadňovaly mu rozlišování mezi tradicí a novinkami. Většina produkce nějak spojené s humanismem nebo s renesancí byla často doprovázena pozdněgotickou typografií (Konačovy překlady Boccaccia a Lúkiána) i strnulou gotickou ilustrací (Silviova kronika). Na druhé straně, jak vidíme na tiscích Pavla Olivetského, Jiříka Štyrsy nebo Simprehta Froschauera, středověká nebo současná náboženská produkce (často bratrské nebo anabaptistické konfese), na hony

vzdálená literární a kulturní koncepci humanismu a renesance, nejednou obsahovaly vyspělý renesanční knižní dekor (zejména bordury na titulním listu). Avšak snad jediným rozsáhlým ilustračním cyklem domácího původu, který vykazuje renesanční inspiraci a svou uměleckou kvalitou nezaostává za dobovým evropským standardem, jsou za celé období medailony českých panovníků z Kuthenovy *Kroniky* a Kuthenova *Catalogu*.

V našem časovém rámci (1476–1547) můžeme jen těžko mluvit o hluboké nebo významné recepci humanismu a renesance v české knižní kultuře, když se humanistická typografie prosadila s neuvěřitelným zpožděním, a to pouze pro latinské texty (jazykově české písemnictví zůstalo upoutáno ke gotickému písmu, a tím i k německým typografickým vzorům, až do konce 18. století), když se neprosadil textověkritický způsob vydávání antických nebo patristických textů (ty se ve sledovaném období v českých zemích v podstatě vůbec nevydávaly), když se překlady antické literatury omezily na několik krátkých děl, zatímco celý klasický kánon (Vergilius, Horatius, Ovidius, Cicero, Plautus, Livius atd.) zůstal nepovšimnut, když se z italské renesanční prozaické literatury objevilo pouze několik novel od Boccaccia (jehož jméno kvůli čtenářskému neúspěchu nadlouho zmizelo z české knižní kultury), když petrarkovská lyrika a versologická schémata s ní spojená byly naprosto neznámé...

Pokud se bez velkolepých alibistických konstrukcí podíváme na skromnou realitu české knižní kultury do poloviny 16. století, vyjde jasně najevo, že české náboženské specifikum, zděděné od husitského hnutí, nutně vyvolalo jiné, dosud málo zvažované specifikum – kulturní mezeru. Kvůli uzavřenosti, konzervativnosti, mravnímu rigorismu a pocitu vyvolenosti nekatolických konfesí (utrakvistické, luterské, bratrské atd.), které zahrnovaly většinu populace, zůstaly české země na dlouhou dobu ve velké míře stranou hlavního literárního a kulturního proudu, který se šířil po Evropě zejména (ale nejenom) z italského epicentra. Domníváme se, že pouze na základě tohoto konstatování můžeme podat adekvátní výklad vývoje české literatury a české knižní kultury od nástupu knihtisku až po současnost.

Bibliografie

- ALONSO DE HERRERA, Gabriel (1970), *Obra de agricultura* (ed. José Urbano Martínez Carreras), Madrid, Atlas.
- ANDERSON, Benedict (2008), *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha, Karolinum.
- BALBÍN, Bohuslav (1778), *Bohemia Docta* (ed. Karel Rafael Ungar), Praha, Tiskárna normální školy.
- BARNARD, John – MCKENZIE, Donald Francis – MCKITTERICK, David – WILLISON, Ian Roy (edd.) (1999–2011), *The Cambridge history of the book in Britain* (6 svazků), Cambridge, Cambridge University Press.
- BARTLOVÁ, Milena (2013), „Renesance a reformace v českých dějinách umění: otázky periodizace a výkladu“, in: HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha, Artefactum – Ústav dějiny umění AV ČR, s. 23–48.
- BELL, Bill (ed.) (2007–2012), *The Edinburgh history of the book in Scotland* (4 svazky), Edinburgh, Edinburgh University Press.
- BOHATCOVÁ, Mirjam (1986a), „Počátky ilustrace v české tištěné knize“, *Umění*, XXXIV, s. 111–118.
- (1986b), „Otázky nad publikační činností pražských Severinů“, *Listy filologické*, CIX, s. 97–105.
- (1989), „Knižní dřevořez v Čechách a na Moravě od 70. let 15. století do 1620“, in: DVOŘSKÝ, Jiří (red.), *Dějiny českého výtvarného umění. Od počátku renesance do závěru baroka*, II/1, Praha, Academia, s. 107–116.
- (et al.) (1990), *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha, Panorama.
- BOLDAN, Kamil (2003), „Knihovna Jana Zajíce z Házmburka“, in: RADIMSKÁ, Jitka (ed), *K výzkumu měšťanských, zámeckých a církevních knihoven: „Čtenář a jeho knihovna“* [= *Opera Romanica*, 4], České Budějovice, Jihočeská univerzita, s. 41–108.
- (2009), „Úvod“, in: BOLDAN, Kamil – URBÁNKOVÁ, Emma, *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Katalog inkunábulí roudnické lobkovické knihovny*, Praha, Národní knihovna České republiky, s. 9–146.
- (2011), „Filigranologie a datace nejstarších plzeňských tisků“, *Minulostí Západočeského kraje*, 46, s. 28–59.
- BOLDAN, Kamil – URBÁNKOVÁ (2009), Emma, *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Katalog inkunábulí roudnické lobkovické knihovny*, Praha, Národní knihovna České republiky.
- BOLDAN, Kamil – NEŠKUDLA, Bořek – VOIT, Petr (2014), *The reception of antiquity in Bohemian book culture from the beginning of printing until 1547*, Turnhout, Brepols.
- BURCKHARDT, Jakob (2013), *Kultura renesance v Itálii*, Praha, Rybka Publishers.
- BURKE, Peter (1998), *The European Renaissance: centre and peripheries*, Oxford, Blackwell.
- (2011), *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha, Lidové noviny.
- BUTSCH, Albert Fidelis (1878), *Die Bücher-Ornamentik der Renaissance*, Leipzig.
- CELENZA, Christopher S. (2004), *The lost Italian Renaissance. Humanists, historians, and latin's legacy*, Baltimore – London, The John Hopkins University Press.

- CERMAN, Ivo (2011), *Šlechtická kultura v 18. století. Česká šlechta a osvícenství*, Praha, Lidové noviny.
- CLAIR, Colin (1998), *Historia de la imprenta en Europa*, Madrid, Ollero & Ramos.
- ČAPEK, Jan Blahoslav (1966), „K referátu J. Ludvíkovského a F. Šmahela“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 67–68.
- ČEJKA, Mirek – ŠLOSAR, Dušan – NECHUTOVÁ, Jana (ed.) (1991), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno, Masarykova univerzita v Brně.
- ČORNEJ, Petr (2014), recenze: Petr Voit: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557*, Praha, KLP — Koniasch Latin Press 2013, *Česká literatura*, 62, 5, s. 807–813.
- ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena (2007), *Velké dějiny zemí Koruny české VI. (1437–1526)*, Praha, Paseka.
- DANE, Joseph A. (2003), „The myth of print culture“, in: DANE, Joseph A., *The myth of print culture. Essays on evidence, textuality and bibliographical method*, Toronto – Buffalo – London, University of Toronto Press, s. 10–31.
- DAVID, Zdeněk V. (2003), *Finding the middle way. The utraquists' liberal challenge to Rome and Luther*, Washington – Baltimore, Woodrow Wilson Center Press – Johns Hopkins University Press.
- (2010), *Realism, tolerance, and liberalism in the Czech National Awakening. Legacies of the Bohemian Reformation*, Washington – Baltimore, Woodrow Wilson Center Press – Johns Hopkins University Press.
- (2016), „Význam vztahu českého osvícenství k české reformaci a utrakvismu“, in: MODRÁKOVÁ, Renáta – KLIMEK, Tomáš (ed.), *Cesta k rozmanitosti aneb Kavárenský povaleč digitalním historikem středověku. Sborník příspěvků k životnímu jubileu PhDr. Zdeňka Uhlíře*, s. 113–130.
- DOKOUPIL, Vladislav (1974), *Počátky brněnského knihtisku. Prvotisky*, Brno, Univerzitní knihovna – Archiv města Brna – Musejní spolek.
- DOLENSKÝ, Antonín (1926), *Knížní kultura doby staré i nové. Příručka pro výstavy Mezinárodního sjezdu knihovníků a přátel knihy*, Praha, Pracovní výbor Mezinárodního sjezdu knihovníků.
- EISENSTEIN, Elizabeth (1979), *The printing press as an agent of change. Communications and cultural transformations in early-modern Europe* (2 svazky), Cambridge, Cambridge University Press.
- ESCOLAR, Hipólito (ed.) (1993–1996), *Historia ilustrada del libro español* (3 svazky), Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez – Pirámide.
- EVANS, Robert J.W. (2011), „Language and politics: Bohemia in international context, 1409–1627“, in: DOLEŽALOVÁ, Eva – PÁNEK, Jaroslav (edd.), *Confession and nation in the era of reformations. Central Europe in comparative perspective*, Prague, Institute of History, s. 155–182.
- FEBVRE, Lucien (1950), „Comment Jules Michelet inventa la Renaissance“, in: *Studi in onore di Gino Luzzatto*, Milano, s. 12–34 [přetiskováno v FEBVRE, Lucien, *Vivre l'histoire*, Paris, Laffont/Armand Colin, 2009, s. 887–897].

- FEJTOVÁ, Olga (2011), „Německá diskuse ke konfesionalisaci v evropském kontextu“, *Český časopis historický*, 109/4, s. 739–785.
- (2014), „Město v převratech konfesionalizace“, *Documenta Pragensia*, XXXIII, s. 9–25.
- FEJTOVÁ, Olga – PEŠEK, Jiří (2013), „Měšťanský čtenář a české kroniky v Praze raného novověku“, in: RADIMSKÁ, Jitka (ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. „Čtenář a jeho knihovna“* [= *Opera Romanica*, 4], České Budějovice, Jihočeská fakulta v Českých Budějovicích, s. 183–196.
- FERNÁNDEZ COUCEIRO, Eduardo (2011), *Český utrakvistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*, Praha, Togga.
- (2013a), „Bibliografie a humanismus“, in: CÍSAŘOVÁ SMÍTKOVÁ, Alena – JELINKOVÁ, Andrea – SVOBODOVÁ, Milada, *Libri magistri muti sunt. Pocta Jaroslavě Kašparové*, Praha, Knihovna Akademie věd ČR, s. 59–74.
- (2013b), „La concepción diacrónica de la lengua en el Círculo Lingüístico de Praga“, *Anuario de letras. Lingüística y filología*, I, 1, México, Universidad Autónoma de México, s. 185–272.
- (2014a), „O národním humanismu, jeho domnělém zakladateli a takzvaném manifestu“, *Česká literatura*, 2, s. 252–268.
- (2014b), „La recepción del Humanismo en Bohemia a través de los prólogos y las dedicatorias“, in: ESTEVE, Cesc (ed.), *El texto infinito. Tradición y reescritura en la Edad Media y el Renacimiento*, Salamanca, Seminario de Estudios Medievales y Renacentistas, s. 479–492.
- FIALA, Zdeněk (1972), „Slovo úvodem“, in: VEBR, Lubomír (ed.), *Knihotisk a Univerzita Karlova. K 500. výročí knihotisku v českých zemích*, Praha, Karlova univerzita, s. 9–18.
- FINKELSTEIN, David – MCCLEERY, Alistair (2013), *An introduction to book history* (2. vydání), London – New York, Routledge.
- GARCÍA DE SANTA MARÍA, Gonzalo (2015), *Las vidas de los santos padres de Egipto* (ed. Ana Mateos Palacio), Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- GARIN, Eugenio (1965), *L'umanesimo italiano. Filosofia e vita civile nel Rinascimento* (třetí vydání), Bari, Laterza.
- GOMBRICH, Ernst Hans (1989), *Příběh umění*, Praha, Odeon.
- HALAMA, Ota (2016), „Matěj Korambus (†1536). Nový pokus shrnutí života a díla utrakvistického humanisty“, *Listy filologické*, CXXXIX, s. 449–459.
- HALL, David D. (ed.) (2007–2009), *A history of the book in America* (5 svazků), Chapel Hill, American Antiquarian Society – The University of North Carolina Press.
- HAMANOVÁ, Pavlína (1959), *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce XIX. století*, Praha, Orbis.
- HANUŠ, Ignac Jan (1864), Úvod k edici: ROTERODAMSKÝ, Erazim (1864), *Encomiun moriæ čili Chvála bláznovství*, Praha, František Řivnáč, s. V–XVI.
- HARTMANN, Alfred – JENNY, Beat Rudolf (1942–2010), *Die Amerbachkorrespondenz*, (11 svazků), Basel, Verlag der Universitätsbibliothek.
- HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava (2007), „Ferdinand I. a pražský humanistický okruh. Několik poznámek k problematice panovnického mecenátu kolem poloviny 16. století“, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, tomus XLVII, fasc.

- 1–2, s. 89–97.
- (2008), „Intelektuálové na cestách. Kulturní okruh Ferdinanda I. Mezi Vídní a Prahou v první polovině 16. století“, *Documenta Pragensia*, XXVII, s. 451–466.
- HAVELKA, Tomáš (2014), „Všehrd, humanismus a literární historici“, *Česká literatura*, 2, s. 287–293.
- HEJNIC, Josef (1960–1961), „O několika tiscích z knihovny Sixta z Ottersdorfu“, *Listy filologické*, 8 (1960), s. 141–144, 280–285; *Listy filologické*, 9 (1961), s. 109–112.
- (1961), „O Ambrožovi z Ottersdorfu“, *Listy filologické*, 84, s. 296–302.
- (1968), „O knihovně Václava z Rovného“, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A-Historie*, XXII, č. 5, s. 229–339.
- (1970), „Knihovna Václava z Rovného jako historický pramen“, in: POLIŠENSKÝ, Josef (ed.) *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací věnovaných k 500. výročí knihtisku*, Praha, Academia, s. 169–189.
- HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan (1966–2011), *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století* [= *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae*] (6. svazků), Praha, Academia.
- (2014), „O rozsahu a časovém rozložení naší humanistické literatury“, [původně publikováno v roce 1965], in: MARTÍNEK, Jan, *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*, Praha, Academia, s. 29–33.
- HEJNOVÁ, Miroslava (2000), „The beginnings“, in: HEJNOVÁ, Miroslava – HŮLEK, Julius – UHLÍŘ, Zdeněk, *Under the torch of the modern era. The first two centuries of book-printing in Bohemia*, Praha, Národní knihovna ČR, s. 11–21.
- HLAVÁČEK, Ivan (1959), „Alexius Třebonský a katalog jeho knihovny z konce 15. stol.“, *Sborník historický*, 6, s. 223–252.
- (1965), „Knihovna litoměřického probošta Jana Žáka“, *Listy filologické*, 88, s. 308–321.
- (1966), *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, Praha, Universita Karlova.
- (1972), „Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15. století“, in: VEBR, Lubomír (ed.), *Knihtisk a Univerzita Karlova. K 500. výročí knihtisku v českých zemích*, Praha, Karlova univerzita, s. 67–95.
- HLOBIL, Ivo (1995), „K stavebněhistorické analýze tovačovského zámku“, in: *Morava na prahu nové doby. Sborník příspěvků z konference, konané 22.–23. června 1944 u příležitosti 500. výročí úmrtí Ctibora Tovačovského z Cimburka*, Přerov, Muzeum Komenského v Přerově, s. 110–112.
- HOBSBAWN, Eric (1977), „Some reflections on «The break-u of Britain»“, *New Left Review*, 105 (září-říjen), s. 3–23.
- HOLÝ, Martin (2014), „Mezi mýtem a realitou. Konfesionalizace vzdělávání ve městech v zemích České koruny v 16. a 17. století“, *Documenta Pragensia*, XXXIII, s. 623–636.
- HON, Jan (2014), „Když dva mluví o tomtěž: knížky lidového čtení, prozaický román a místo fikčního vyprávění v české literatuře raného novověku“, *Acta Universitatis Carolinae, Philologica*, 3 (*Slavica Pragensia*, 42), s. 119–131.
- HORÁK, František (1948), *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*, Praha, František Novák.

- HORNÍČKOVÁ, Kateřina (2013), „Konfesionalita díla“, in: HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha, Artefactum – Ústav dějin umění AV ČR, s. 9–20.
- HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.) (2010), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha, Academia.
- (edd.) (2013), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha, Artefactum – Ústav dějin umění AV ČR.
- HRABÁK, Josef (red.) (1957), „These k dějinám starší české literatury a literatury národního obrození. Část I-V Starší česká literatura“, *Česká literatura*, 5, s. 4–35.
- (red.) (1959), *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*, Praha, Československá akademie věd.
- (1962), „O lidovosti starší české literatury“, in: HRABÁK, Josef, *Studie ze starší české literatury*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, s. 21–70.
- (1966), „Vztah latinské a české literární tvorby v období humanismu“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 179–191.
- (1979), *Starší česká literatura. Úvod do studia*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství.
- (1982), *Jedenáct století*, Praha, Československý spisovatel.
- HUIZINGA, Johan (1984), *Erasmus and the age of Reformation* [holandský originál publikován v roce 1924], Princeton, Princeton University Press.
- CHADIMOVÁ, Jana (2005), „Zdeněk Václav Tobolka“, *Ikaros*, ročník 9, číslo 10, <https://ikaros.cz/zdenek-vaclav-tobolka>
- CHARTIER, Roger – MARTIN, Henri-Jean (red.) (1989–1991), *Histoire de l'édition française* (4 svazky), Paris, Fayard.
- JAKUBEC, Jan (1929), *Dějiny literatury české, I. Od nejstarších dob do probuzení politického*, Praha, Jan Laichter.
- JANAČEK, Josef (1950), „Úvod“, in: Z OTTERSDFURFU, Sixt, *O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha, Melantrich, s. 5–32
- (1971), *České dějiny, Doba předbělohorská. Kniha I (1526–1547). Díl I*, Praha, Academia.
- JIREČEK, Josef (1875), *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovného*, I, Praha, B. Tempsky.
- JOHNS, Adrian (1998), *The nature of the book. Print and knowledge in the making*, Chicago, University of Chicago Press.
- JUNGMANN, Josef (1825), *Historie literatury české aneb saustawný přehled spisů českých, s krátkau historij národu, oswjcenj a gazyka*, Praha, Antonín Straširypka.
- (1849), *Historie literatury české aneb saustawný přehled spisů českých, s krátkau historii národu, oswicení a jazyka* (druhé vydání), Praha, České muzeum.
- JUST, Jiří (2010), „Knižní kultura české reformace“, in: HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha, Academia, s. 335–354.
- KNEIDL, Pravoslav, (1979) „El Mundus novus de Amérigo Vespucio y el escrito sobre las Nuevas tierras de Nicolás Bakalář“, *Ibero-Americana Pragensia*, ročník 13, s. 99 – 129.
- (1981) (ed.): *Spis o nových zemích a Novém světě. Faksimile a výklad plzeňského tisku*

- Mikuláše Bakaláře z roku 1506*, Praha, Památník národního písemnictví.
- (1998), „History of the czech book“, in: CÍSAŘ, Jaroslav (ed.), *The czech bookworld. Basic facts about the book culture in the Czech Republic*, Praha, Svaz českých knihkupců a nakladatelů, s. 10–13.
 - KOHÚT, Leo (1966), „Typografia a výtvarná výzdoba Bakalárových tlačí“, in: KOHÚT, Leo (ed.): *Mikuláš Bakalár Štetina. Štúdie a materiály o živote a diele slovenského prvotlačiaru v Plzni*, Bratislava, Slovenská akadémia vied, s. 55–73
 - (1994), *Neznámy Bakalár*, Bratislava, Priroda.
 - KOLÁR, Jaroslav (1959), *Frantové a grobiáni. Z mravokárných satir 16. věku v Čechách*, Praha, Československá akademie věd.
 - (1983), „Vztah české literatury 14.–16. století k italské kultuře humanismu a renesance“, *Slavia*, 52, s. 24–34.
 - (1988), „Recepce humanismu v slovanských literaturách z hlediska historické poetiky“, in: *Československá slavistika 1988. Literatura Folklor*, Praha, Academia, s. 41–46.
 - (1999a), „Rozmlouvání člověka se Smrtí v české poezii 15. století“ [původně publikováno v roce 1964], in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 104–118.
 - (1999b), „K dataci staročeského Rozmlouvání člověka se Smrtí“ [původně publikováno v roce 1965], in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 88–103.
 - (1999c), „O mezidruhových kontextech v české literatuře 16.–17. století“ [původně publikováno v roce 1966], in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 17–32.
 - (1999d), „K počátkům české renesanční prózy“ [původně publikováno v roce 1969], in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 119–144.
 - (1999e), „K podobám epičnosti v Hájkově kronice“ [původně publikováno v roce 1972], in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 187–194.
 - (1999f), „Erasmovská recepce v české literatuře v předbělohorské době“ [původně publikováno v roce 1987], in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 174–180.
 - (1999g), „K typologii české historické prózy z období humanismu“ [původně publikováno v roce 1987], in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 195–207.
 - (1999h), „K žánrovému statutu děl starší české literatury“ [původně publikováno v roce 1994] in: KOLÁR, Jaroslav, *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno, Atlantis, s. 9–16.
 - (2000) (ed.), *Tři knížky lidového čtení. Meluzína. Magelona. Jenovefa*, Praha, Lidové noviny.
 - (2008), heslo „Viktorin Kornel ze Všehrd“, in: MERHAUT, Luboš (ed.), *Lexikon české literatury*, 4/II U-Ž, Praha, Academia, s. 1531–1532.
 - KOPCEKÝ, Milan (1962), *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova. Příspěvky k poznání*

- české literatury v období renesance*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství.
- (1966), „K otázce nepřímého působení antiky na českou kulturu“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 201–205.
- (1979), *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství po Bílé hoře*, Brno, Univerzita J. E. Purkyně.
- (1987), „Literárněhistorický význam našich prvotisků“, in: KUBÍČEK, Jaromír (ed.), *Knihotisk v Brně a na Moravě. Sborník z konference Brno – 4. září 1986*, Brno, Muzejní a vlastivědná společnost – Státní vědecká knihovna, s. 83–91.
- (1988), *Český humanismus*, Praha, Melantrich.
- KOUPILOV, Ondřej (2015a), „Hájek jako jazyková autorita“, in: LINKA, Jan (ed.), *Na okraj Kroniky české. Studia Hageciana 1*, Praha, Academia, s. 187–200.
- (2015b), *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*, Praha, Univerzita Karlova v Praze – Karolinum.
- (2016), „Druhé vydání náměštské mluvnice (1543) znovu nalezeno. Podnět k úvahám o hláskosloví, typografii a ediční technice“, *Česká literatura*, 2, s. 243–266.
- KRÁLÍK, Oldřich (1948), „Humanismus a počátky českého mluvnictví“, in: *Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi* [=Ročenka Semináře pro slovanskou filologii při Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně, 1], Brno, Komenium – Slovanský seminář Masarykovy university v Brně, s. 253–275.
- KRISTELLER, Paul Oskar (1955), *The classics and Renaissance thought*, Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press.
- (1956), *Studies in renaissance thought and letters*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura.
- (1962), „The european diffusion of italian humanism“, *Italica*, XXXIX, 1, s. 1–20.
- KUBIŠTA, Albert (2013), „Humanismus v českých zemích“, in: ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, Marie – CERMAN, Ivo (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha, Lidové noviny, s. 694–713.
- KYAS, Vladimír (1952), „První česká mluvnice a její místo ve vývoji spisovné češtiny“, *Slovo a Slovesnost*, XIII, 1951–1952, s. 141–149.
- (1997), *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha, Vyšehrad.
- LAFERL, Christopher F. (1997), *Die Kultur der Spanier in Österreich unter Ferdinand I. 1522–1564*, Böhlau, Wien – Köln – Weimar.
- LEHÁR, Jan (2017), „Program vydávání starší české literatury v Odeonu“, in: *E*forum pro (germano)bohemistiku* (22. března 2017), <http://www.ipsl.cz/index.php?id=1152&menu=e-forum&sub=e-forum&str=text.php>
- LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANAČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří (2008), *Česká literatura od počátků k dnesku* (druhé vydání), Praha, Lidové noviny.
- LEPSCHY, Giulio (ed.) (2014), *History of linguistics. Volume III: Renaissance and early modern linguistics*, London – New York, Routledge.
- LEVÝ, Jiří (1996), *České teorie překladu. Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře* [původně publikováno v roce 1957], Praha, Ivo Železný.
- LINKA, Jan (2015), „Na úvod“, in: LINKA, Jan (ed.), *Na okraj Kroniky české. Studia*

- Hageciana 1*, Praha, Academia, s. 7–8.
- LOTZ-HEUMANN, Ute (2001), „The concept of confessionalization: a historiographical paradigm in Dispute“, *Memoria y Civilización*, 4, s. 93–114.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (1966), „Antika a česká kultura v období od husitství do Bílé hory (Problémy a úkoly)“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 5–35.
- MACEK, Josef (1965), *Italská renesance*, Praha, Československá akademie věd.
- (1988), „Hlavní problémy renesance v Čechách a na Moravě“, *Studia comeniana et historica*, 18, č. 35, s. 8–43.
- (1992–1999), *Jagellonský věk v českých zemích*, I-IV, Praha, Academia.
- (2001), *Vira a zbožnost jagellonského věku*, Praha, Argo.
- MACURA, Vladimír (1995), *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní tip* (druhé, rozšířené vydání), Praha, H&H.
- MACH, David (2010), *Historie a vývoj české knihovny a knihovědného bádání* (diplomová práce), Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK.
- MALURA, Jan (ed.) (2010a), *Žánrové aspekty starší literatury*, Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské Univerzity.
- (2010b), „Studium žánrů, zejména ve starší literaturě. Poznámky domácímu a zahraničnímu badání“, in: MALURA, Jan (ed.), *Žánrové aspekty starší literatury*, Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské Univerzity, s. 9–25.
- (2010c), „Žánrová hybridizace v české literatuře 16. a 17. století“, in: MALURA, Jan (ed.), *Žánrové aspekty starší literatury*, Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské Univerzity, s. 99–120.
- (2012), „Josef Truhlář a bádání nad humanismem v českých zemích“, in: *Viator Pilsnensis neboli plzeňský poutník. Literárnímu vědci Viktoru Viktorovi k sedmdesátinám*, Plzeň, Západočeská univerzita, s. 69–76.
- (2014), „Návrat humanismu aneb Co si počít s Viktorinem Kornelem?“, *Česká literatura*, 2, s. 269–275.
- MANSCHRECK, Clyde Leonard (1958), *Melanchthon. The quiet reformer*, New York – Nashville, Abingdon Press.
- MARTÍNEK, Jan (1970), „O knihovně Jana st. Hodějovského“, in: POLIŠENSKÝ, Josef (ed.), *Knihotisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací věnovaných k 500. výročí knihotisku*, Praha, Academia, s. 219–238.
- (1981), „Starší období Všehrdovy literární činnosti“, *Listy filologické*, CIV, s. 90–101.
- (1987), „Humanisté a mecenáši“, *Listy filologické*, CX, s. 25–31.
- (2014a), „O povaze a dochování našeho latinského písemnictví z období humanismu“ [původně publikováno v roce 1962], in: MARTÍNEK, Jan, *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*, Praha, Academia, s. 257–270.
- (2014b), „Zásluhy českých měšťanů o latinskou humanistickou literaturu“ [původně publikováno v roce 1962], in: MARTÍNEK, Jan, *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*, Praha, Academia, s. 103–114.
- (2014c), „Tři generace humanistických básníků v Čechách“, [původně publikováno v latině

- v roce 1973], in: MARTÍNEK, Jan, *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*, Praha, Academia, s. 41–48.
- MARTÍNKOVÁ, Dana (1970), „Ohlas vynálezu knihtisku v naší latinsky psané literatuře“, in: POLIŠENSKÝ, Josef (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací věnovaných k 500. výročí knihtisku*, Praha, Academia, s. 151–167.
- MATĚJČEK, Antonín (1931), *Ilustrace*, Praha, Jan Štenc.
- MCKENZIE, Donald Francis (2004), *Bibliography and the sociology of texts*, Cambridge, Cambridge University Press.
- MCKITTERICK, David (2003), *Print, manuscript and the search for order 1450–1830*, Cambridge, Cambridge University Press.
- MCLUHAN, Marshal (1962), *The Gutenberg galaxy. The making of typographic man*, Toronto, University of Toronto Press.
- MIKULEC, Jiří (2014), „Koncept konfesionalizace a náboženské dějiny českých zemí“, *Documenta Pragensia*, XXXIII, s. 27–31.
- MUZIKA, František (1958), *Krásné písmo ve vývoji latinky*, II, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- NEŠKUDLA, Bořek (2014a), „Řehoř Hrubý z Jelení a takzvaný národní humanismus. K pětisetletému výročí úmrtí Řehoře Hrubého z Jelení.“, *Česká literatura*, 5, s. 728–751.
- (2014b), *Knihovny a čtenářská recepce v období raného humanismu v Čechách* (Disertační práce), Praha, Ústav českých dějin FF UK.
- NOVÁK, Arne (1909), „Příspěvky dějinám českého humanismu“, *Listy filologické*, XXXVI, s. 209–230.
- (1946), *Dějiny českého písemnictví*, Praha, Sfinx.
- NUSKA, Bohumil (1962), „Počátky české renesanční knižní vazby“, *Umění*, X, s. 469–493.
- (1965), „Typologie renesančních vazeb“, in *Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb. 1964–1965*, Liberec, Severočeské muzeum v Liberci, s. 19–145.
- (1990), „Česká renesanční vazba – Renesanční knihvazači, knihkupci a bibliofilské a měšťanské knihovny“, in: BOHATCOVÁ, Mirjam (et al.), *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha, Panorama, s. 244–262.
- ONG, Walter (1982), *Orality and literacy. The technologizing of the word*, London, Methuen.
- PÁTKOVÁ, Jana (2008), *Česká středověká paleografie*, Veduta, České Budějovice.
- PELÁN, Jiří (1995), „La fortuna di Francesco Petrarca in Boemia“, *Listy filologické*, CXVIII, s. 246–259.
- (2007), „Petrarkův spis *De remediis* a jeho česká recepce“, in: PELÁN, Jiří, *Kapitoly z francouzské, italské a české literatury*, Praha, Karolinum, s. 332–349.
- PEŠEK, Jiří (1993), *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všedny dny kulturního života)*, Praha, Univerzita Karlova.
- (1995), „Knihy, knihovny, knihtisk a předbělohorská univerzita“, in: SVATOŠ, Michal (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy I (1347/48–1622)*, Praha, Univerzita Karlova, s. 241–245.
- PETRŮ, Eduard (1968), „Eusebiova Historie církevní a otázky českého humanistického překladu“, *Listy filologické*, 91, s. 62–73.

- (1996a), „Metodologická východiska zkoumání humanistické literatury v českých zemích“ [původně publikováno v roce 1977], in: PETRŮ, Eduard, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc, Votobia, s. 217–226.
- (1996b), „Metodologické problémy zkoumání humanismu ve slovanských literaturách, [původně publikováno v roce 1978], in: PETRŮ, Eduard, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc, Votobia, s. 210–216.
- (1996c), „Žánrová specifika literárních proudů ve starších slovanských literaturách“ [původně publikováno v roce 1983], in: PETRŮ, Eduard, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc, Votobia, s. 24–31.
- (1996d), „Informační exploze 16. století a genologický systém humanistické literatury“ [původně publikováno v roce 1988], in: PETRŮ, Eduard, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc, Votobia, s. 227–232.
- (1996e), „Co je renesanční literatura?“ [původně publikováno v roce 1994], in: PETRŮ, Eduard, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc, Votobia, s. 190–195.
- PETTEGREE, Andrew (2011), *The book in the Renaissance*, New Haven – London, Yale University Press.
- POLIŠENSKÝ, Josef (1966), „Čeští humanisté a Evropa 16. století“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 81–100.
- PRAŽÁK, Emil (1961), „Místo Řehoře Hrubého ve vývoji českého humanismu“, *Česká literatura*, IX, s. 29–48.
- (1964), *Řehoř Hrubý z Jelení*, Praha, Svobodné slovo.
- (1966a), „Výbor z české literatury renesanční doby a ukázky z latinské tvorby“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 206–215.
- (1966b), „Oldřich Velenský a cesta českého humanismu k světovosti“, *Česká literatura*, 14, 5/6, s. 443–458.
- (1993), heslo „Řehoř Hrubý z Jelení“, in: FORST, Vladimír (ed.), *Lexikon české literatury*, 2/I. H-J, Praha, Academia, s. 339–340.
- PUMPRLA, Václav (2003), „Místo Knihopisu v dějinách české a slovenské literatury“ (Příspěvek do 12. ročníku odborné konference Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska konané ve Vědecké knihovně v Olomouci) <http://www.vkol.cz/cs/aktivita/konference-a-odborna-setkani/12--rocnik-odborne-konference/clanek/misto-knihopisu-v-dejinach-ceske-a-slovenske-literatury/>
- PYNSENT, Robert B. (1994), „The myth of Slavness: Pavel Josef Šafařík and Jan Kollár“, in: PYNSENT, Robert B. *Questions of identity. Czech and Slovak ideas of nationality and personality*, Budapest – London – New York, Central European University Press, s. 43–99.
- RICHARDSON, Brian (2004), *Print culture in Renaissance Italy. The editor and the vernacular text 1470–1600* [původně publikováno v roce 1994], Cambridge, Cambridge University Press.
- RICO, Francisco (1978), *Nebrija frente a los bárbaros. El cánon de los gramáticos nefastos en las polémicas del humanismo*, Salamanca, Universidad de Salamanca.
- ROZEHNAL, Aleš (1995), „Tovačovský renesanční nápis z roku 1492“, in: *Morava na prahu nové doby. Sborník příspěvku z konference, konané 22.–23. června 1944 u příležitosti 500.*

- výročí úmrtí Ctibora Tovačovského z Cimburka, Přerov, Muzeum Komenského v Přerově, s. 113–121.
- RYBA, Bohumil (ed.) (1933), *Spisy Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Svazek I., Spisy prosaické*, Praha, Česká akademie věd a umění.
- ŘÍČAN, Rudolf (1957), *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha, Kalich.
- SKUTIL, Jan (1987), „Brněnský tisk díla Jana Thuróczyho *Chronica Hungarorum* z roku 1488 a jeho pověst o Svatoplukovi a o Arpádovi“, in: KUBÍČEK, Jaromír (ed.), *Knihtisk v Brně a na Moravě. Sborník z konference Brno – 4. září 1986*, Brno, Muzejní a vlastivědná společnost – Státní vědecká knihovna, s. 92–102.
- STAŇKOVÁ, Libuše (2012), *Dějiny knižní kultury a grafického designu*, I, Praha, Nakladatelství grafické školy.
- STEJSKAL, Václav (1951), „Jaroslav Vlček a české literární dějepisectví“, in: VLČEK, Jaroslav, *Dějiny české literatury*, I, Praha, Československý spisovatel, s. 7–18.
- STICH, Alexandr (2000), „Komentář“, in: KOLÁR, Jaroslav (ed.), *Tři knížky lidového čtení. Meluzína. Magelona. Jenovefa*, Praha, Lidové noviny, s. 263–297.
- STORCHOVÁ, Lucie (2007), „Musarum et patriae fulgida stella suae. Insenace Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a sebeidentifikační praktiky českých humanistů poloviny 16. století“, *Sborník národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie*, LII, s. 9–18.
- (2011), *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učené komunity v českých zemích*, Praha, Scriptorium.
- (2013), „Piše Lucie Storchová“ [Recenze *Rukověti humanistického básnictví* z důvodu publikace její 6. svazku – *Dodatky*], *E*forum pro (germano)bohemistiku*, <http://www.ipsl.cz/index.php?id=390&menu=echa&sub=echa&query=storchov%C3%A1&str=echo.php>
- (2014), „Vědecké reprezentace renesančního humanismu a utváření kolektivních kulturních identit“, *Česká literatura*, 2, s. 276–286.
- SVATOŠ, Michal (1990), „Univerzitní kniha před husitstvím a po něm (Bilance dosavadního výzkumu)“, *Documenta Pragensia*, 10/1, s. 119–130
- ŠIMEČEK, Zdeněk (1987), „K problematice knižního obchodu na sklonku 15. a 16. století“, in: KUBÍČEK, Jaromír (ed.), *Knihtisk v Brně a na Moravě. Sborník z konference Brno – 4. září 1986*, Brno, Muzejní a vlastivědná společnost – Státní vědecká knihovna.
- ŠIMEČEK, Zdeněk – TRÁVNÍČEK, Jiří (2015), *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*, Praha, Academia.
- ŠKARKA, Antonín (1966), „Poznámky k budoucím «dějinám» českého humanismu“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 39–42.
- ŠMAHEL, František (1958), „Knihovna Jana z Rabštejna“, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia*, III, č. 3–4, s. 93–113.
- (1959), „Základní problematika renesance a humanismu“, *Československý časopis historický*, VII, s. 142–164.
- (1961), „Přehled českého bádání o renesanci a humanismu“, *Československý časopis historický*, IX, s. 265–279.
- (1966), „Husitství – humanismus – renesance“, in: VARCL, Ladislav (ed.), *Humanistická*

- konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd, s. 43–66.
- (2002), „Počátky humanismu v Čechách. Črta k historické fresce“, in: ŠMAHEL, František, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha, Argo, s.332–353.
- (2011), recenze: HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.) (2010), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha, Academia, *Dějiny – teorie – kritika*, 2, s. 366–373.
- ŠPET, Jiří (1999), „Sto padesát let od druhého vydání Jungmannovy Historie literatury české“, *Národní knihovna. Knihovnická revue*, 10, č. 5, s. 228–232.
- ŠRONĚK, Michal (2010), „«Neučiníš sobě rytiny...» Jednota bratrská a výtvarná kultura“, in: HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha, Academia, s. 303–333.
- TICHÁ, Zdeňka (1984), *Cesta starší české literatury*, Praha, Panorama.
- TOBOLKA, Zdeněk Václav (1930), *Dějiny československého knihtisku v době nejstarší*, Praha, Československá společnost knihovědná,
- TOMAN, Jindřich (1995), *The magic of a common language. Jakobson, Mathesius, Trubetzkoy, and the Prague Linguistic Circle*, Cambridge (Massachusetts) – London, The MIT Press.
- TRUHLÁŘ, Antonín (1884), „Klassikové řečtí a římstí v překladech českých“, in: *Sborník prací filologických vydaný na oslavu dvacetipětiletého jubilea prof. Jana Kvíčaly*, Praha, s. 66–99.
- TRUHLÁŘ, Antonín – HRDINA, Josef (1908–1918), *Rukověť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI.*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- TRUHLÁŘ, Josef (1868), „Nástin dějin latinského básnictví v Čechách a na Moravě ku konci XV. a XVI. století“, *Světovzor*, ročník II, číslo 31 (31. července 1868), s. 305.
- (1870), „Humanismus v Čechách“, *Časopis českého muzea*, 44, s. 370–390.
- (1892), *Počátky humanismu v Čechách*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- (1894), *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- URBÁNEK, Rudolf (1938), „První utrakvistický humanista Šimon ze Slaného“, *Listy filologické*, LXV, s. 200–228, 335–347.
- URBÁNKOVÁ, Emma (1957), *Rukopisy a vzácné tisky pražské Univerzitní knihovny*, Praha, Statní pedagogické nakladatelství.
- (1970), „Nejstarší prvotisky českého původu“, in: POLIŠENSKÝ, Josef (ed.), *Knihotisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací věnovaných k 500. výročí knihtisku*, Praha, Academia, s. 17–59.
- (1986), *Soupis prvotisků českého původu*, Praha, Státní knihovna ČSR.
- VACULÍNOVÁ, Marta, (2012), „Zikmund Hrubý z Jelení a jeho život v Basileji“, *Listy filologické*, CXXXV, s. 91–124.
- (2014), „K diskuzi o humanismu“, *Česká literatura*, 4, s. 638–642.
- VARCL, Ladislav (ed.) (1966), *Humanistická konference*, Praha, Kabinet pro studia řecká,

římská a latinská – Československá akademie věd.

—(ed.) (1978), *Antika a česká kultura*, Praha, Academia.

-VEČEŘOVÁ, Petra (2013), „Několik obecných poznámek k distribuci knih a knižnímu obchodu v předbělohorské Praze“, in: CÍSAŘOVÁ SMÍTKOVÁ, Alena – JELINKOVÁ, Andrea – SVOBODOVÁ, Milada, *Libri magistri muti sunt. Pocta Jaroslavě Kašparové*, Praha, Knihovna Akademie věd ČR, s. 43–54.

-VENTURA, Angelo (1975), heslo „Carlo Cappello“, in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, 18 (Canella–Cappello), dostupné na: [http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-cappello_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-cappello_(Dizionario-Biografico)/)

-VIKTORA, Viktor (2014), „Literární vývoj do stavovského povstání“, in: *Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň, Statutární město Plzeň, s. 466–490.

-VLČEK, Jaroslav (1951), *Dějiny české literatury*, I, Praha, Československý spisovatel.

-VOBR, Jaroslav (1991), „Tiskařské určení některých raných humanistických bohemik“, *Strahovská knihovna*, s. 41–52.

—(1997), „Kdo byl prvním pražským knihtiskařem v roce 1487?“, *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze*, 13, s. 24–38.

-VODIČKA, Felix (1948), *Počátky krásné prózy novočeské. Příspěvek k literárním dějinám doby Jungmannovy*, Praha, Melantrich.

-VOISINE-JECHOVA, Hana (2001), *Histoire de la littérature tchèque*, Paris, Fayard.

-VOISINE-JECHOVA, Hana – VOISINE, Jacques (edd.) (2002), *Poésie latine en Bohême. Renaissance et maniérisme*, Paris, Cultures d'Europe centrale.

-VOIT, Petr (1980), „Kniha a knihtisk u olomouckých měšťanů před Bílou Horou“, *Vlastivědný věstník moravský*, XXXII, s. 312–320.

—(1984a), „Knižní pozůstalost olomouckého tiskaře Jana Olivetského z Olivetu jako literárněhistorický a bibliografický pramen“, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie*, XXIX, 4, s. 197–214.

—(1984b), „Česká literární tvorba v povědomí olomouckých měšťanů před Bílou Horou“, *Vlastivědný věstník moravský*, XXXVI, s. 49–59.

—(2008), *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* (druhé vydání, 2 svazky), Praha, Libri – Královská kanonie premonstrátů na Strahově.

—(2009a), „Nový pohled na dějiny renesančního knihtisku v Čechách a na Moravě“, *Knihy a dějiny*, 11/15, s. 33–43

—(2009b), „Počátky renesanční typografie v Čechách a na Moravě“, *Listy filologické*, CXXXII, s. 125–135.

—(2010), „Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století“, *Documenta Pragensia*, 29, s. 389–457,

—(2011), „Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století“, *Bibliotheca Strahoviensis*, 10, s. 105–202.

—(2012a), „Nesnadná cesta knihovědy k dějinám knižní kultury“, *Česká literatura*, 4, s. 586–602.

—(2012b), „Mikuláš Bakalář jinak“, in: *Knihy. Zborník o problémoch a dejinách knižnej*

- kultúry*, Martin, Slovenská národná knižnica, s. 68–106.
- (2012c), „Výzdoba pražských hebrejských tisků první poloviny 16. století jako součást české knižní grafiky“, in: SIXTOVÁ, Olga (ed.) *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, Praha, Academia – Židovské muzeum v Praze, s. 123–151.
- (2012d), „Vliv české pozdně gotické typografie na konstituování čtenářské obce“, *Studia Bibliographica Posoniensia*, s. 42–51.
- (2013a), *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557*. Praha, Koniasch Latin Press.
- (2013b), „Rozpaky nad českou literární a čtenářskou obcí přelomu 15. a 16. století“, in: CÍSAŘOVÁ SMÍTKOVÁ, Alena – JELÍNKOVÁ, Andrea – SVOBODOVÁ, Milada (edd.), *Libri magistri sunt. Pocta Jaroslavě Kašparové*, Praha, Knihovna akademie věd, s. 35–41.
- (2013c), „Úvahy nad pohybem a periodizací českého předbělohorského knihtisku“, *Knihy a dějiny*, 18/19 (2011–2012), s. 55–67.
- (2013d), „Otazníky nad dosud neznámým prvotiskem českého překladu Petrarkovy encyklopedie 1494“, in: ŠIDLOVSKÝ, Evermod G. – VALEŠ, Václav, *Melior est aquisitione scientiae negotiatione argenti. Pocta Prof. Ignácovi Antonínovi Hrdinovi, O. Praem k šedesátým narozeninám*, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, s. 347–352.
- (2013e), „Česká a německá reformace v ilustraci české knihy první poloviny 16. století“, in: HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha, Artefactum – Ústav dějiny umění AV ČR, s. 137–162.
- (2014a), „Česká knižní kultura doby Václava Hájka z Libočan. Na okraj jednoho badatelského vakua“, *Česká literatura*, 2, s. 163–183.
- (2014b), „Konfesionální flexibilita a česká knižní kultura první poloviny 16. století“, *Documenta Pragensia*, XXXIII, s. 611–622.
- (2014c), „Osobní apel ke koncepci, komplexnosti a interdisciplinárnímu charakteru knižní kultury“, *Knihy a dějiny*, 21, s. 95–100.
- (2014d), „Výtvarná složka Skorinovy Bible ruské jako součást české knižní grafiky“, *Umění*, 62/4, s. 334–353.
- (2015), „Mikuláš Konáč z Hodiškova. Inspirace k úvahám o humanismu“, *Česká literatura*, 1, s. 3–39.
- (2017a), „Humanismus v novém konceptu literatury českých zemí (1. polovina 16. století)“, *Česká literatura*, 2, s. 181–212.
- (2017b), *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II. Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*, Praha, Academia.
- VOLF, Josef (1926), *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*, Praha, Arthur Novák.
- VYBÍRAL, Zdeněk (2015), „Kultura jagellonských Čech“, in: *Bible česká ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. Katalog výstavy*, Brno, Moravská zemská knihovna v Brně, s. 15–28.
- VYKYPĚLOVÁ, Taťana (2013), „Čeština «dlouhého 16. století»: kontexty“, in: DITTMANN, Robert – ULIČNÝ, Oldřich (edd.), *Čeština a dějiny*, Olomouc, Univerzita Palackého, s. 26–40.
- WINTER, Zikmund (1892), „Měšťanské libráře v XV. a XVI. věku“, *Časopis musea království*

českého, LXVI, s. 65–79, 281–292.

-ZÍBRT, Ceněk (1939), *Z dějin českého knihtiskařství* (ed. Antonín Dolenský), Mladá Boleslav, Hejda & Zbroj.

Odborná činnost

2005-2018: Učitel španělštiny v *Instituto Cervantes* v Praze.

1995-2018: Předseda/člen zkušební komise při zkouškách DELE (*Diplomas de Español como Lengua Extranjera*) konaných v Praze, Brně a Českých Budějovicích.

2000-2005: Vedoucí *Aula Cervantes de Praga* při FF UK.

1999-2000: Lektor španělštiny na Ústavu románských studií FF UK.

1998-1999: Učitel španělštiny v *International centre* v Bilbao (Španělsko)

1995-1998: Učitel španělštiny a španělské literatury na dvojjazyčném česko-španělském gymnáziu v Praze

1993-1995: Lektor španělštiny na Filozofické fakultě ve Vilniusu (Litva).

Publikace:

—, „La recepción del Humanismo en Bohemia a través de los prólogos y las dedicatorias”, in: ESTEVE, Cesc (ed.), *El texto infinito. Tradición y reescritura en la Edad Media y el Renacimiento*, Salamanca, Seminario de Estudios Medievales y Renacentistas, 2014, s. 479–492.

—, „O národním humanismu, jeho domnělém zakladateli a takzvaném manifestu“, *Česká literatura*, 2, 2014, s. 252–268.

—, „La concepción diacrónica de la lengua en el Círculo Lingüístico de Praga”, *Anuario de letras. Lingüística y filología*, I, 1, México, Universidad Autónoma de México, 2013, s. 185–272.

—, „Bibliografie a humanismus“, in: CÍSAŘOVÁ SMÍTKOVÁ, Alena – JELÍNKOVÁ, Andrea – SVOBODOVÁ, Milada, *Libri magistri muti sunt. Pocta Jaroslavě Kašparové*, Praha, Knihovna Akademie věd ČR, 2013, s. 59–74

—, „Počátky bibliografie v Evropě a v českých zemích“, *Mundo eslavo*, 10, 2011, s. 145–157

—, *Český utrakvistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*, Praha, Togga, 2011.

—, „El pensamiento lingüístico de Vilém Mathesius”, in: ESTÉBANEZ CALDERÓN, Demetrio (ed.), *El hispanismo en la República Checa III*, Praha, Filozofická fakulta UK – Ministerio de Asuntos Exteriores, 2002.

—, „Análisis de interferencia lingüística en una muestra de estudiantes checos de español”, in: ESTÉBANEZ CALDERÓN, Demetrio (ed.), *El hispanismo en la República Checa*, Praha, Filozofická fakulta UK – Ministerio de Asuntos Exteriores, 2000, s. 39-47.

—, „Análisis comparativo de los verbos de movimiento en checo y en español. Consecuencias didácticas”, in: *Bulletin asociace učitelů španělštiny*, II, 4, 2000, s. 6-13 [přetištěno in ESTÉBANEZ CALDERÓN, Demetrio (ed.), *El hispanismo en la República Checa II*, Praha, Filozofická fakulta UK – Ministerio de Asuntos Exteriores, 2001, s. 3-11].

Editorská činnost:

—*El hispanismo en la República Checa IV* (spolu s Demetriem Estébanezem Calderónem a Félixem Córdoba Rodríguezem), Praha, Filozofická fakulta UK – Ministerio de Asuntos Exteriores, 2002.

Překlady z češtiny do španělštiny:

—HAŠEK, Jaroslav, *La vanidad humana*, Madrid, Mármara, 2016.

—WITTLICH, Petr, *Praga modernista*, Praha, Karolinum, 2015.

—BALABÁN, Jan, *Los bajíos del diablo*, Praha, Ministerstvo kultury České republiky, 2008.

—ZONOVÁ, Anna, *Zapatos y señales* (výbor), Praha, Ministerstvo kultury České republiky, 2008.

—PILÁTOVÁ, Markéta, *Unos ojos felinos que llevan a casa* (výbor), Praha, Ministerstvo kultury České republiky, 2008.

—RUDIŠ, Jaroslav, *Silenciosamente* (výbor), Praha, Ministerstvo kultury České republiky, 2008.

—ERBEN, Karel Jaromír, *Las camisas nupciales* (vytištěno v programu pro zájezdový program České filharmonie na jaře 2007).

—WEIL, Jiří, *Moscú: frontera*, Madrid, Ediciones del Oriente y el Mediterráneo, 2006.

—KOLEKTIV AUTORŮ, *El triángulo de los balnearios*, Praha, GeoBohemia, 2006.

—SEIFERTOVÁ, Lucie, *El castillo de Praga*, Praha, Petr Prchal, 2006.

—KAŠPAROVÁ, Jaroslava, *El caballero de la Triste Figura en las tierras de Bohemia*, Praha, Národní knihovna České republiky, 2005.

—JIROTKA, Zdeněk, *Saturnino*, Praha, Karolinum, 2004.

—PAVLÁT, Leo, „El Golem”, in: POJAR, Miloš (ed.), *El Golem en la religión, la ciencia y el arte*, Praha, Židovské muzeum v Praze, 2003.

—PAŘÍK, Arno, „El Golem en el arte checo”, in: POJAR, Miloš (ed.), *El Golem en la religión, la ciencia y el arte*, Praha, Židovské muzeum v Praze, 2003.

—SADEK, Vladimír, „El rabino Löw y la tradición del Golem”, in: POJAR, Miloš (ed.), *El Golem en la religión, la ciencia y el arte*, Praha, Židovské muzeum v Praze, 2003.

—ŠMOK, Pavel. „El Golem y el ballet”, in: POJAR, Miloš (ed.), *El Golem en la religión, la ciencia y el arte*, Praha, Židovské muzeum v Praze, 2003.

—URGOŠÍKOVÁ, Blažena, „El mito del Golem en la cinematografía”, in: POJAR, Miloš (ed.), *El Golem en la religión, la ciencia y el arte*, Praha, Židovské muzeum v Praze, 2003.

—SEIFERTOVÁ, Lucie, *Praga misteriosa*, Praha, Slovart, 2001.

—PECHÁČKOVÁ, Ivana, *Unas manos para el niño Jesús de Praga*, Praha, Meander, 2001.

—PECHÁČKOVÁ, Ivana, *La leyenda del Golem*, Praha, Meander, 2000.